

Хаим Нахман Бялик (1873-1934)

Под оболочкой языка

Перевод Л. Яффе

Люди изо дня в день, намеренно и непроизвольно, бросают на ветер целые груды слов и их различные сочетания и только немногие знают или отдают себе отчет, чем были эти слова в пору их мощи. Многие из этих слов рождались в тяжелых и долгих муках многих поколений. Многие из них внезапно вспыхивали молниями и единым взлетом освещали целые миры. Через многие из них тянулись и проходили сонмы живых душ – душа приходила и душа уходила и каждая оставляла за собою тень и аромат. Многие из них служили оболочками для очень тонкого и сложного механизма глубоких мыслей и возвышенных чувств в их наиболее поразительных сочетаниях. Есть слова – горы Божие и слова – бездна великая. Бывает, в одном малом слове скрыта вся сущность, все бессмертие глубокой философской системы, итог целого мирозерцания. Есть слова, которые в свое время покоряли народы и земли, низвергали царей с их престолов, потрясали основы земли и неба. Но наступал день, и эти слова теряли свое величие и были выброшены в будни жизни, и теперь люди роняют их в легкой беседе, как горошины чечевицы.

Следует ли удивляться всему этому? Бесцельны жалобы на законы природы. Таков порядок мира, – слова возвеличиваются и слова низвергаются и становятся будничными. И важнее всего: ведь нет в языке ни одного слова, как бы легковесно оно ни было, которое в час своего рождения не являлось бы могущественным и потрясающим душевным откровением, великой и возвышенной победой духа. В тот час, когда, например, первый человек был потрясен раскатом грома – «Глас Божий в мощи, глас Божий в величии» – и когда он повергся ниц, пораженный изумлением и объятый Божественным трепетом, из его уст само собой вырвалось как бы в подражание звукам природы нечто вроде дикого выкрика, вроде звериного рева, нечто близкое звуку рр, который встречается в наименовании грома в

גילוי וכיסוי בלשון

בני אדם זורים בכל יום לרוח, בכוונה ולפי תומם, מלים חמרים חמרים, אותן ואת צרופיהן השונים, ורק מועטים מהם יודעים או מעלים על לב מה היו המלים ההן בימי גבורתן. כמה מאותן המלים לא באו לעולם אלא אחרי חבלי לידה קשים וממושכים של דורות הרבה; כמה מהן הבהיקו כברקים פתאום ובטיסה אחת האירו עולם מלא; דרך כמה מהן נמשכו ועברו מחנות מחנות של נשמות חיות, נשמה הולכת, נשמה באה, וכל אחת הניחה אחריה צל וריח; וכמה מהן שמשו נרתיקין למכניסמוס דק ומורכב מאוד של מחשבות עמוקות והרגשות נעלות בצרופיהן ובצרופי-צרופיהן הנפלאים ביותר. יש מלים – הררי אל, ומלים – תהום רבה. יש שבמלה קטנה אחת נגנזה כל תמצית חייה, כל השארת נפשה של שיטה פילוסופית עמוקה, סך-הכל של חשבון עולם שלם. יש מלה שהכריעה בשעתה עמים וארצות, מלכים הקימה מכסאותם, מוסדות ארץ ושמים הרגיזה. והנה בא יום והמלים ההן ירדו מגדולתן והושלכו לשוק, ועתה בני אדם מגלגלים בהן מתוך שיחה קלה כמי שמגלגל בעדשים.

היש לתמוה על כך? אין מהרהרים אחרי מידות הטבע. כך מנהגו של עולם: מלים עולות לגדולה ומלים יורדות ונעשות חולין. ובעיקר הדבר, הרי אין לך בלשון מלה קלה שלא היתה בשעת לידתה גילוי נפשי עצום ונורא, נצחון גדול ונשגב של הרוח. בשעה שנדהם, למשל, אדם הראשון מקול הרעם – “קול ה' בכוח, קול ה' בהדר” – ובנפלו על פניו, מוכה תמהון ואחוז חרדת אלהים, פרצה אז מפיו מאליה – נאמר, בחיקוי לקול הטבע – מין הברה פראית, מעין שאגת חיה, קרובה לקול “רַך” – זה הנמצא בשמות הרעם של הרבה לשונות – האם לא הביאה קריאה פראית זו גאולה גדולה לנפשו הנדהמת? האם בקריאה זו, הד נפש

многочисленных языках, – разве этот дикий выкрик не принес великого освобождения его потрясенной душе? Разве в этом крике – отголоске души, всколыхнутой до последних глубин, проявилось меньше творческой мощи и меньше трепета и ликования творческой победы, чем в «удачном выражении», полном возвышенного смысла, вырывающемся из уст великого провидца в час душевного воспарения? Разве в этом незначительном слоге, зерне будущего слова, не заключен чудесный строй изначальных переживаний, переживаний могущественных по своей свежести и величавых по своей дикости, – нечто вроде трепета, страха и изумления, подчинения, восторга, побуждения к самозащите и т. п. И если это так, то разве и первый человек в это мгновение не являлся художником и возвышенным провидцем, интуитивно творящим звук, необычайно верно выражающий – по крайней мере для него самого – самые глубокие и запутанные душевные содрогания? Как много глубокой философии, как много божественного откровения, – как это уже отметил один мыслитель, – было в незначительном слове «я», произнесенном первым человеком?

При всем этом мы все же видим, что эти слова и многие другие, подобные им, являются неотъемлемой частью языка, и мы даже не замечаем их. Душа почти не затрагивается ими. Их содержание поглощено, их душевная сила выдохлась или же она затаена где-то далеко, и только их оболочки, выброшенные из единичного владения в общее пользование, еще остаются в языке и вяло несут для нас рефлексивную службу в ограниченных пределах логики и общественных сношений, в качестве внешних знаков и абстракций для вещей и явлений. Дошло до того, что человеческий язык стал как бы двумя языками, из которых каждый утверждает себя разрушением другого: с одной стороны, язык внутренний, язык души и погружения в себя, в котором основой, как в музыке, является «как», – в сфере поэзии; с другой стороны, язык внешний, язык абстракций и обобщений, в котором основой, как в математике, является «что» – в области логики. Кто знает, может быть, так лучше для человека, что он наследует оболочку слова без ее содержания. Этим он каждый раз получает возможность самостоятельно наполнять эту оболочку содержанием или увеличивать это содержание и проникать ее своим собственным

שנודעוזה לכל מעמקי מצולותיה, נתגלה מגבורת היצירה מחרדתה ומצהלת נצחונה בשעור פחות מאלה המתגלות ב"דבור מוצלח" בעל תוכן נשגב, שעלה ביד אחד החוזים הגדולים בשעת עליית נשמה? האם באותה הברה קלה, גרגר המלה העתידה, לא נכרכה מסכת פלאים של הרגשות בראשית, הרגשות עזות בחדושן וכבירות בפראותן, מעין חרדה, פחד, השתוממות, הכנעה, התפעלות, התעוררות לעמוד על נפשו ועוד ועוד כאלה? ואם כן הוא, האם לא היה אדם הראשון ברגע זה אף הוא צִיר וחווה נשגב, בורא על פי אינטואיציה ניב שפתים, וניב נאמן מאוד – על כל פנים לגבי עצמו – לזעזועים נפשיים עמוקים ומסובכים? וכמה מן הפילוסופיה העמוקה, מן הגלוי האלהי – כמו שכבר העיר על זה חכם אחד – היה בדבור הקל "אני" שהוציא אדם הראשון מפיו?

ואף על פי כן, הנה עינינו הרואות שמלים אלה, ורבות אחרות כיוצא בהן, עומדות מובלעות בלשון – ולא כלום. הנפש כמעט שאינה נפגעת מהן. תוכן נאכל וכחן הנפשי פג או נגנו ורק קליפותיהן, שהושלכו מרשות היחיד לרשות הרבים, עדין עומדות בלשון ומשמשות אותנו שמוש רפלקטיבי ומרושל בגבולות מצומצמים של הגיון ומשא ומתן חברתי בתור סמנים חיצונים והפשטות לדברים ולמראות. הדבר הגיע לידי כך, שלשון האדם נעשתה כשתי לשונות, שנבנות זו מחרבן זו: לשון פנימית, לשון היחוד והנפש, שהעיקר בה, כמו במוסיקה, ה"אין", לחוד - במדור השירה, ולשון חיצונית, לשון ההפשטה וההכללה, שהעיקר בה, כמו במתימטיקה, ה"מה", לחוד – במחיצת ההגיון. ומי יודע, אולי כך יפה לאדם, שיהא יורש את קליפת המלה בלא תוכה, כדי שיהא ממלאה, או מוסיף בה, כל פעם מכחו שלו ומזריח בה מאור נפשו הוא. רוצה אדם בקב שלו, ואלו עמדה המלה הדבורית כל ימיה במלוא כוחה וזהרה הראשון, אלו היתה מלותה תמיד כל אותה

душевым светом. Человек стремится к самопроявлению, и если б изрекаемое слово навсегда сохранило полноту своей силы и свой первоначальный блеск, если б его везде сопровождал весь сонм переживаний и мыслей, которые были связаны с ним в дни его расцвета, – тогда, может быть, никакое глаглющее существо никогда не достигло бы выявления своей сущности и своего собственного душевного света. В конце концов, порожний сосуд открыт для вмещения, а наполненный сосуд закрыт для вмещения, и если лишенное содержания слово порабощает, тем более наполненное им.

Больше всего тут поражает чувство уверенности и спокойствия, которые сопутствуют человеку в его речи, словно он действительно ведет свою изрекаемую мысль или чувство по тихим водам и по железному мосту, и он сам не подозревает, насколько шаток этот мост, сооруженный из слов, насколько глубока и мрачна зияющая под ним бездна и каким чудом является каждый благополучный шаг, совершенный им.

Ведь ясно, что язык во всех его сочетаниях совершенно не вводит нас во внутренний мир, в абсолютную сущность вещей, но, наоборот, он сам заграждает нам путь к ним. Вне ограды языка, за его завесой, дух человека, обнаженный от своей словесной оболочки, вечно блуждает и мятется. Нет речения и слов, но есть вечное *блуждание*, вечное «что», застывшее на устах. В действительности тут нет места даже для этого «что», ибо в самом смысле «что» таится уже надежда на ответ. Остается только «Ничто – уздой замкни свои уста».

Если все же человек достиг дара речи и находит в нем успокоение, это вытекает из его великого страха остаться на мгновение наедине, лицом к лицу, с тем мрачным хаосом, с тем «ничто», без отделяющей завесы. «Да не увидит меня человек и останется жив», – говорит хаос, и каждое речение, каждое колебание слова является некоторым покровом над клочком «ничто», является оболочкой, замыкающей в себе мрачную каплю вечного «не знаю». Ни одно слово не уничтожает целиком какой-либо вопрос; оно его только сокрывает под своей оболочкой. Безразлично, что представляет собою это слово. Замените его другим, лишь бы в данный момент оно послужило достаточной завесой и сокрытием.

הפמליא של הרגשות ומחשבות שנקשרו בה בימי גבורתה, אפשר שלא היה שום "חי מדבר" מגיע לעולם לידי גילוי עצמותו ואור נפשו שלו. סוף סוף כלי ריקן מחזיק ומלא אינו מחזיק, ומה אם המלה הריקנית משעבדת, המלאה לא כל שכן.

על מה יש לתמוה? על אותו רגש הבטחון ועל אותה קורת הרוח שמלויים את האדם בדבורו, כאלו הוא מעביר באמת את מחשבתו או את הרגשתו המובעת על מי מנוחות ודרך גשר של ברזל, והוא אינו משער כלל, עד כמה מרופף אותו הגשר של מלים, עד כמה עמוקה ואפלה התהום הפתוחה תחתיו ועד כמה יש ממעשה הנס בכל פסיעה בשלום.

הרי הדבר ברור, שהלשון לכל צרופיה אינה מכניסה אותנו כלל למחיצתם הפנימית, למהותם הגמורה של דברים, אלא אדרבה, היא עצמה חוצצת בפניהם. מחוץ למחיצת הלשון, מאחורי הפרגוד שלה, רוחו של האדם המעורטלת מקליפתה הדבורית, אינה אלא תוהה ותוהה תמיד. אין אמר ואין דברים, אלא תהיה עולמית; "מה" נצחי קפוא על השפתים. באמת אין מקום אפילו לאותו "מה", שיש במשמעו כבר תקוה לתשובה, אבל מה יש שם? – "בלימה – בלום פה מלדבר". אם בכל זאת הגיע האדם לידי דבור ודעתו מתקררת בו, אין זה אלא מגודל פחדו להשאר רגע אחד עם אותו ה"תהו" האפל, עם אותה ה"בלימה" פנים אל פנים בלי חציצה. "כי לא יראני האדם וחי" – אומר התהו, וכל דבור, כל נדנוד של דבור, הוא כסוי משהו על קורטוב של "בלימה", קלפה סוגרת בתוכה טפה אפלה של "תיקו נצחי". שום מלה אין בה בטולה הגמור של שום שאלה, אבל מה יש בה? – כסויה. אין נפקא מינה מה היא אותה המלה, החליפה באחרת, ובלבד שיהא בה לפי שעה כדי כסוי וחציצה. שתי אחיות צוררות, משתי קצוות מקבילות, המוסיקה האלמת

Две сестры-соперницы, находящиеся на двух различных полюсах, некая музыка и говорящая знаками математика, одинаково свидетельствуют, что не в том или ином слове дело, что слово это только своего рода клочок ткани их хаоса. Подобно тому, как тела становятся ощутительными для глаза и ограниченными в своих пределах тем, что они на занимаемом ими пространстве заслоняют собою свет, так и слово получает свое существование только благодаря тому, что оно закрывает собою небольшое отверстие в этом хаосе и заслоняет собою его мрак, не давая ему прорваться и затушевать границы слова. Одинокого стоящий во тьме и мраке ночи и дрожащий от страха издает звуки, читает «шема» или насвистывает губами. Зачем? Этим средством он пользуется для того, чтобы отвлечь свое внимание и рассеять свой страх. Таким образом, сила изрекаемого слова – или целой системы слов – также не в его определенном содержании, если вообще есть таковое, но в отвлечении внимания, связанном с этим изрекаемым словом. Закрывание глаз в конце концов, – наиболее легкое и приятное, хотя и воображаемое, убежище от опасности. И тем вернее это убежище, если и сама опасность таится в раскрытии глаз. Хорошо поступил Моисей тем, что «скрыл свое лицо». Кто знает, может быть изначальное слово было изречено не в обществе двоих, в их взаимном общении с чисто служебной целью, но оно именно вырвалось из уст человека, сидящего одиноко, в его общении с самим собою, как самоцель, как результат душевной потребности, ибо «дух мой изумляется во мне и с сердцем моим я говорю». Не успокоился первый человек, пока не дал внять себя ушам своим. Но тот же изначальный голос, который вознес человеческое сознание из пучины хаоса, сам встал внезапно, как отделяющая стена между человеком и потусторонним, словно говоря: отныне, человек, да будет направлено лицо твое к посюстороннему. Позади себя не гляди и в таинственное не заглядывай, и если заглянешь, то тщетно проникнет туда твой взор, ибо не дано человеку видеть «хаос» лицом к лицу и остаться в живых. Забытый сон – не вспомнится больше. К «хаосу» твое влечение, и слово будет властвовать над тобою.

В действительности «мысль и слово» имеют силу лишь в «посюстороннем», в тесных пределах пространства и времени. Лишь в их тени ходит человек, и чем более он приближается к

и המתמטיקה המסמנת מעידות כאחת על המלה, שהיא "לאו דוקא", שאינה אלא מין רקמה תהו; אלא כשם שהגופים נעשים מורגשים לעין ומסוימים במצריהם על ידי שהם חוצצים במקומם בפני האור, כך המלה מקבלת ישותה דוקא על ידי כך, שהיא סותמת כנגדה נקב קטן מאותו התהו וחוצצת בפני אפלתו, שלא תהא זו מפעפעת ויוצאת עליה לטשטש את תחומיה. היושב יחידי באשון חשך ואפלה ומרתת, משמיע קולו לאזניו: קורא את "שמע" או מצפצף בשפתיו. למה? "סגולה" היא להסיח דעתו ולהפיג פחדו. וכך המלה הדבורית – או שטה שלמה של מלים – כחה אף היא לא בתכנה המפורש – אם בכלל יש כזה – אלא בהסח הדעת הכרוך בה. העלמת העין היא סוף סוף המקלט הקל והנוח ביותר, אף אם מדומה, מפני הסכנה, ובמקום שפקיחת העינים היא גופה הסכנה, הרי אין לך גם מקלט בטוח הימנה, ו"יפה עשה משה שהסתיר פניו". ומי יודע, אולי באמת הדבור שמבראשית נזרק לא מבין שנים, בין אדם לחברו, בתור כלי שרת חברתי, מעין דבור שלא לשמו, אלא דוקא מפי האדם היושב יחידי, בין אדם לעצמו, בתור צורך נפשי, מעין דבור לשמו גרידא, בחינת "בתוכי ישתומם רוחי ועם לבבי אשיחה" ... לא נתקררה דעתו של אדם הראשון עד שהשמיע את עצמו לאזניו. ואולם אותו הקול שמבראשית שהעלה את הכרת האדם ממצולת התהו – הוא עצמו עמד פתאום כקיר מבדיל בין האדם ובין מה ש"מעבר הלז", כמי שאומר: מעתה, אדם, יהיו פניך מכוונים רק כלפי מה ש"מכאן ואילך". אחר־כך אל תביט וב"מופלא" אל תציץ, ואם תציץ, - לא תועיל, כי לא יראה האדם את ה"תהו" פנים אל פנים וחי. חלום שנשכח – לא יזכר עוד. אל ה"תהו" תשוקתך, והדבור ימשול בך.

ובאמת אין "הדעה והדבור" שולטים אלא במה ש"מכאן ואילך" בד' אמות של מקום וזמן. אך בצלם יתהלך איש, וככל אשר יתקרב אל האור המדומה שלפניו, כן יגדל

воображаемому свету, что впереди его, тем больше сгущается тень позади его, и мрак вокруг него таким образом не разрезается. В посястороннем можно, может быть, объяснить многое с большим или меньшим трудом, но можно объяснить. Главное то, чтобы полное пространство мысли человека ни на одно мгновение не осталось пустым, без слов, теснящихся и расположенных друг возле друга, – на подобие чешуи панциря, – так чтобы между ними не осталось ни малейшего промежутка. Светоч мысли и слова – головни и пламени – вовеки не угасает. Но что, в конце концов, значит это пространство посястороннего, находящегося в пределах воображаемого света, в сравнении с бесконечным миром вечного мрака, который все еще остается и навсегда останется извне. В конце концов именно этот вечный мрак, наводящий такой ужас, – ведь он сам всегда влечет к себе втайне сердце человека, пробуждает в нем скрытое томление – на мгновение заглянуть в этот мрак. Все боятся этого мрака и все влекутся к нему. Устами нашими мы воздвигаем над ним завесы многочисленных слов и систем для того, чтобы скрыть его от глаз, и тотчас же ногтями нашими стараемся процарапать и продырявить эти завесы для того, чтобы открыть в них небольшое отверстие, хоть какую-то щель, и через нее на одно мгновение заглянуть в потустороннее. Но, увы, тщетно усилие человека. В тот момент, когда щель, казалось бы, раскрылась, – уже другая завеса в виде слова или новой системы внезапно становится на место старой и снова заволакивает глаз.

Так тянется до бесконечности. Слово приходит и слово уходит. Система восходит и система заходит. Древнее и вечное «не знаю» стоит непоколебимо, не изменяясь и не уменьшаясь.

Выдача векселя или отмета долга в книге не есть еще уплата долга. Это значит лишь временно разгрузить память от ее ноши, но не больше. То же самое относится к сознательно изрекаемому слову, т.е. к обозначению имени, к установлению порядков и пределов для явлений и их сочетаний. Слово само по себе еще не заключает какого либо ответа на вопрос о сущности вещей и явлений. Даже слово точного ответа на самом деле есть только другой вариант самого вопроса. Вопросительный знак заменяется восклицательным, сокрывающее выражение является на место раскрывающего. Если бы мы хотели извлечь конечную суть всех слов и систем, то в конце концов,

הצל מאחריו וכן לא ימעט האפל מכל סביבותיו. "מכאן ואילך" אולי יש לישב את הכל: בדוחק או ברווחה, אבל יש לישב. העיקר, שלא ישאר חלל ה"דעה" של האדם רגע אחד פנוי בלא מלים צפופות ורצופות זו אצל זו כקשקשי השריון, ללא ריוח בינתיים כחוט השערה. נר הדעה והדבור – הגחלת והשלהבת – נר תמיד לא יכבה. ואולם אותו השטח של "מכאן ואילך", השרוי בתחום האור המדומה – סוף סוף במה נחשב הוא לעומת ים האין סוף של אפל העולמים הנשאר עדין, ושישאר תמיד, מבחוץ. וסוף סוף הלא דוקא אותה האפלה הנצחית, זו המטילה אימה כל כך – הלא היא היא לבדה שמושכת אליה כל ימי עולם את לב האדם בסתר ומעוררת בו געגועים כמוסים להציץ בה רגע קטן. הכל יראים ממנה והכל נמשכים לה. כמו פינו נבנה עליה מחיצות של מלים מלים ושיטות שיטות להעלימה מן העין, ומיד הצפרנים חוטטות וחוטטות באותן המחיצות, כדי לפתוח בהן אשנב קטן, סדק כל שהוא, ולהציץ דרך שם רגע אחד אל מה ש"מעבר הלז". אולם אהה, שוא יגיעת אדם! בו ברגע שהסדק נפתח לכאורה – והנה חציצה אחרת, בדמות מלה או שיטה חדשה, עומדת פתאום במקום הישנה וחוסמת שוב את העין.

וכך אין לדבר סוף עד העולם. מלה הולכת ומלה באה, שיטה עולה ושיטה יורדת – וה"תיקן" הישן והנצחי בעינו עומד, לא ישתנה ולא יתמעט. נתינת שטר על החוב, או רשימתו בפנקס, איננה עוד פרעון החוב; פורקת היא רק לפי שעה את משאו מעל הזכרון ולא יותר. והוא הדין בדבור ההחלטי, כלומר, בקריאת שם וקביעת סדרים וסיגים למראות ולצרופיהם. שום תשובה לשאלת המהות אינה מובלעת ועומדת ממילא בדבור סתם. אפילו דבור של תשובה בהדיא אף הוא אינו באמת אלא נוסח אחר של השאלה עצמה, "בתמיה" מתורגם "בניחותא", סגנון של כסוי במקום הגלוי. אלו באנו להפשיט את ה"תוך" הגמור, האחרון, של כל המילים והשיטות, סוף סוף, אחרי מיצוי אחרון, לא

после последнего извлечения мы получим только всеобъемлющее слово, состоящее из трех букв. Перед нами снова страшное «что», за которым стоит некий, еще более страшный «икс» – «ничто». Но человек предпочитает раскрошить свой долг на мелкие частицы, в тщетной надежде облегчить таким образом уплату долга. Когда надежда не сбывается, он заменяет одно слово другим, одну систему другой, т.е. он дает новый вексель вместо старого и отсрочивает или рассрочивает для себя время погашения долга. Так или иначе – но долг никогда не взыскивается.

Слово или система низвергается, таким образом, с высот своего величия и уступает свое место другому, не потому что оно не обладает больше достаточной силой освещать, целиком или частично уничтожить это вечное «не знаю», но как раз наоборот: благодаря тому, что слово или система истерты от долгого употребления и трепания, в них нет больше способности для полного сокрытия и заслонения, и само собой нет в них больше временного отвращения внимания. Человек на время заглядывает в открывшуюся трещину, и к великому своему страху он снова видит перед собой ужасающий «хаос». Он спешит немедленно закрыть трещину новым словом, т.е. он прибегает к испытанному им на прежнем слове средству, отвлекающему на время внимание, и он спасен от страха. И не удивляйтесь. Это средство помогает верящим в него, ибо сама вера есть не что иное, как отвращение внимания. Разве мы не встречаемся с подобным явлением и по отношению к самому человеку? Пока человек живет, стремится, движется и действует, он как бы заполняет пространство. Весь поток жизни, все ее содержание, это только постоянное стремление, непрерывное усилие к отвращению внимания. Каждое мгновение «погони за» есть в то же время «бегство от». Последнее и только оно – все воздаяние за первое. Бегство – воздаяние за погоню. Гоняясь за чем-нибудь, человек ежеминутно находит временное удовлетворение не в том, что он в погоне настигает, но в том, что от чего-то спасается. Это дает ему тень успокоения и временное чувство уверенности. «Ибо тот, кто применится ко всей жизни, у того есть уверенность». Но вот человек умер, и пространство опустело. Нет ничего, что отвлекает внимание, и завеса исчезла. Все вдруг становится непонятным. Неведомое снова появляется перед нами во всем ужасе

יעלה בידנו אלא שם אחד הכולל את הכל שם בן ב' אותיות. ואיזה? עוד הפעם אותו "מה" הנורא, שמאחוריו עומד איזה "איקס" עוד נורא ממנו – ה"בלימה", אבל בוחר האדם לפורר את חובו לפרורים קטנים, בתקוות שוא להקל בכך את הפרעון, וכשאינ התקוה מתקיימת הוא מחליף מלה במלה, שטה בשטה, כלומר, נותן שטר חדש תחת הישן ודוחה או מרחיב לעצמו את זמן הפרעון. בין כך ובין כך – והחוב אינו בא לידי גובינא לעולם.

מלה או שטה יורדת איפוא מגדולתה ומפנה מקומה לאחרת לא מפני שהורע כחה לגלות, להאיר, לבטל את ה"תיקו", מקצתו או כולו, אלא דוקא להפך: לפי שנשחקה המלה או השטה מרוב מעון ומשמוש וחסוט ואין בה עוד כדי כסוי והעלמה יפה, וממילא אין בה עוד כדי הסח הדעת לפי שעה. האדם מציץ רגע בסדק שנפתח, ולפחדו הגדול מוצא והנה שוב ה"תהו" האיום לפניו, והוא קופץ וסותם לפי שעה את הסדק – במלה חדשה כלומר, אוחז ב"סגולה" הברוקה לו מכבר, מאחותה הקודמת, כמסיחה את הדעת לפי שעה – והוא ניצול מן הפחד. ואל תתמה! ה"סגולה" מועלת למאמינים בה, שהרי האמונה עצמה אף היא אינה אלא הסח הדעת. האין דוגמא קרובה לזה בין ה"מדברים" עצמם? אדם, כל זמן שהוא חי ושואף ומתנועע ופועל – ממלא חלל, והכל מובן, לכאורה; "הכל אתי שפיר". כל שטף החיים, כל תכנם – אינה אלא השתדלות רצופה, יגיעה בלתי פוסקת של הסח הדעת. כל רגע של "רדיפה אחרי..." הוא באותו רגע גם "פליטה מן..." – וזה, רק זה, כל שכרו. שכר רדיפה – פליטה. הרודף מוצא כל רגע את ספוקו לפי שעה לא במה שהשיג אלא במה שנמלט, והוא הנותן לו צל של קורת רוח ובטחון לפי שעה. "כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון". אך הנה מת האדם – והחלל נתרוקן. אין מה שסיח את הדעת – והמחיצה נסתלקה. הכל נעשה פתאום בלתי מובן. ה"איקס" הנעלם משתרבב לפנינו שוב בכל מורא קומתו – ואנו יושבים לפניו רגע אחד על הארץ באפלה אבלים ודומם כאבן. אבל רק רגע אחד, לפי ששר של חיים מקדים סתימה לפתיחה, והוא מזמין לנו מיד "סגולה"

своего величия и мы сидим перед ним на земле, окутанные тьмой, скорбные и немые, как камни. Но лишь одно мгновение. Ибо ангел жизни преуготовил для нас исцеление раньше, чем поразит нас: он тотчас же дает нам новое средство, отвлекающее наше внимание и рассеивающее наш страх. Еще прах не покрыл мертвое тело, и опустевшее пространство снова оказывается замкнутым каким-нибудь словом, – надгробной жалобы, утешения, философии или веры в бессмертие души и т. п. Самое опасное мгновение – как в слове, так и в жизни – это промежуток времени между одним сокрытием и другим, когда хаос выглядывает из бездны. Но подобные мгновения не многочисленны и в обычном течении языка и в обычном ходе жизни. Люди большей частью перескакивают через эти мгновения и не чувствуют их. Господь хранит доверчивых душой.

Из всего вышесказанного вытекает то большое различие, которое существует между языком прозаиков и языком поэтов. Первые опираются на общее и сходное в явлениях и словах, – на устойчивое и установленное в языке, на общепринятый стиль – поэтому они уверенно совершают свой путь в мире языка. Кому они подобны? Тому, кто проходит через реку по окаменевшему и как бы скованному из одного куску льду. Он в праве и в состоянии совершенно отвлечь свое внимание от скрытой пучины, клокочущей у него под ногами. Другие же, поэты, – чья область – намек, тайна, символ, всегда охвачены стремлением к индивидуальному началу в вещах, к одинокому и единственному, к тому, что превращает явления, – и соответствующие им сочетания языка, – в единичное и вовеки неповторяемое, стремлением к самобытной особенности и душе вещей, как они в определенное мгновение запечатлелись в душе тех, кто их созерцает. Последние поэты – вынуждены вследствие этого бежать от устойчивого и застывшего в языке, как противоречащего их цели, и искать того, что в нем постоянно живет и движется. При этом им самим приходится каждое мгновение вносить в язык с помощью вверенных им ключей – непрерывное движение, новые сочетания и соединения. Слова трепещут под их руками. Гаснут и зажигаются, заходят и восходят, как драгоценный камень на священническом одеянии, опустошаются и снова наполняются, лишаются души и снова приобретают душу. Благодаря этому в материале языка происходит смена ролей и мест. Один штрих, одна йота – старые

חדשה להסיח בה את הדעת ולהפיג את הפחד, ועד שלא נסתם הגולל על המת – וכבר נמצא אותו החלל שנתרוקן סתום שוב באחת מן המלות, תהא זו של הספד, של תנחומין, של פילוסופיה או של אמונה בהשארת הנפש וכדומה. הרגע המסוכן ביותר – גם בדבור וגם בחיים – אינו איפוא אלא זה שבין כסוי לכסוי, כשהתהו מנצנץ, אבל רגעים כאלה מעטים מאוד גם בשגרת הלשון וגם בשגרת החיים, ועל פי רוב בני אדם מדלגים עליהם ואינם מרגישים. שומר פתאים ה'.

ומכל האמור יוצא הבדל גדול שבין לשון בעלי פרוזה ללשון בעלי שירה. הללו, בעלי הפשט, סומכים עצמם על ה"צד השוה" ועל המשותף שבמראות ובמלים, על הקבוע ועומד בלשון, על הנוסח המקובל – ולפיכך הם עוברים את דרכם בלשון בטח. למה הם דומים? למי שעובר את הנהר על פני קרח מוצק, עשוי מקשה אחת. רשאי ויכול הוא זה להסיח את דעתו לגמרי מן המצולה המכוסה, השוטפת תחת רגליו. ואלה שכנגדם, בעלי הרמז, הדרש והסוד, רדופים כל ימיהם אחרי ה"צד המיִתְד" שבדברים, אחרי אותו המשהו הבודד, אחרי אותה הנקודה, שעושה את המראות – וצרופי הלשון המכוונים להן – כחטיבה אחת בעולם, אחרי הרגע בן החלוף שאינו נשנה עוד לעולמים, אחרי נשמתם היחידה וסגולתם העצמית של הדברים, כפי שנקלטו אלו ברגע ידוע בנפש רואיהם; ולפיכך מוכרחים הללו לברוח מן הקבוע והדומם בלשון, המתנגד למטרתם, אל החי והמתנועע שבה. אדרבה, הם עצמם מחויבים להכניס בה כל רגע – על פי מפתחות מסורות בידיהם – תנועה בלתי פוסקת, הרכבות וצרופים חדשים. המלים מפרפרות תחת ידיהם: ככות ונדלקות, שוקעות וזורחות כפתוחי החותם באבני החשן, מתרוקנות ומתמלאות, פושטות נשמה ולובשות נשמה. בחמר הלשון בא על ידי כך חלופי משמרות והעתק מקומות. תג אחד,

слова озаряются новым светом. Будничное освящается и священное становится будничным. Подобные определенные слова мгновение за мгновением освобождаются от своих оправ и меняются друг с другом местами. А в промежутке, незакрытом словами, зияет бездна, и в этом тайна великой силы языка поэзии. В нем искушение дерзания, сладкий страх противостояния испытанию. Кому подобны те, которые пользуются этим языком? Тому, кто проходит реку в час ледохода, по плавающим и колеблющимся льдинам. Сохрани Бог слишком долго задержать свою ногу на одной льдине, больше чем требуется для того, чтобы перескочить с одной льдины на другую. Между льдинами глядит бездна, нога скользит – опасность близка.

Но все же и тут есть такие, которые благополучно достигают другого берега. Не одних только доверчивых душой хранит Господь.

Таков язык слов. Но, кроме него, есть еще у Господа язык без слов: пение, плач, смех. И всех их сподобилось глаголющее существо. Этот язык начинается там, где кончается слово. Приходит он не для того, чтобы сокрывать, но для того, чтобы раскрывать. Он нарастает и поднимается из бездны. Он – восхождение самой бездны. Бывает, поэтому, что этот язык без слов захлестывает и уносит нас напором своих волн и никто не в силах противостоять ему, поэтому он приводит иногда человека к безумию или даже к гибели. Всякое творение духа, в котором нет отголоска одного из видов этого языка, лишено подлинной жизни и существованию его нет оправдания.

3 октября 1915

קוצו של יו"ד – והמלה הישנה זורחת באור חדש. החול מתקדש והקודש מתחלל. המלים הקבועות כאלו נחלצות רגע רגע ממשבצותיהן ומחליפות מקום זו עם זו. ובינתיים, בין כסוי לכסוי, מהבהבת התהום. וזהו סוד השפעתה הגדולה של לשון השירה. יש בה מגרית היצר של האחריות, מן האימה המתוקה של העמידה בנסיון. ולמה הללו דומים? למי שעובר את הנהר בשעת הפשרה על פני גלידין מתנדנדים וצפים. חלילה לו להשהות את הרגל על גבי גליד אחד יותר מהרף עין, יותר מכדי קפיצת הרגל מגליד לחברו הסמוך ומחברו לחברו. בין הפרצים מהבהבת התהום, הרגל מתמוטטת, הסכנה קרובה...

ואף על פי כן גם מאלה יש שנכנסים בשלום מחוף זה ויוצאים בשלום אל החוף השני, לא את הפתאים בלבד שומר ה'.

עד כאן על לשון המלים. אבל מלבד זה "עוד לאלוה" לשונות בלא מלים: הנגינה, הבכיה, והשחוק. ובכולם זכה ה"חי המדבר". הללו מתחילים ממקום שהמלים כלות, ולא לסתום באים אלא לפתוח. מבעבעים ועולים הם מן התהום. הם הם עלית התהום עצמו. ולפיכך יש שהם מציפים וגורפים אותנו בהמון גליהם ואין עומד כנגדם; ולפיכך יש שהם מוציאים את האדם מן הדעת או גם מן העולם; כל יצירת רוח שאין בה מהד אחד משלשה אלה, אין חייה חיים וראוי לה שלא באה לעולם.

3 אקטיאב, 1915.